

Јован Р. Бојовић

ЦРНА ГОРА У 1936. ГОДИНИ

Политичка карта Европе 1936. године била је веома шаролика. У њој је било неколико политичких система. Поред оних са дужом традицијом као што су буржоаско-демократски, монархистички са ограниченим и неограниченим парламентаризмом јавили су се и други послје првог свјетског рата као што су социјалистички, фашистички и нацистички политички системи. Последња два (фашистички и нацистички) који су били веома блиски и који су се узајамно допуњавали ужурбано су припремале своје земље за освајање туђих територија. То су биле фашистичка Италија и нацистичка Њемачка. Велике буржоаско демократске државе као што су биле Француска и Енглеска свака из свог интереса благонаклоно су посматрале експанзију фашистичко-нацистичких земаља. Неке монархистичке државе у спољној политици су се почеле све више оријентисати на фашистичко-нацистичке земље у нади да ће тиме стећи услове за своје територијално проширење на рачун туђих територија или очувати постојећи политички систем у својим земљама. Совјетски Савез као једина социјалистичка држава тада радила је преко Коминтерне да мобилише антифашистичке снаге у борбу против све израженије фашистичко-нацистичке агресије.

Током друге половине 1935. фашистичка Италија је напала Етиопију, коју је окупирала средином 1936. године. Етиопски рат и почетак грађанског рата у Шпанији 1936. године довело је до поремећених односа у Европи. Од тада је фашистичко-нацистички блок био у сталној освајачкој офанзиви. Колико је он био офанзиван толико су буржоаско демократске земље пред њим биле попустљиве и дефанзивне. Такви односи су и довели до избијања другог свјетског рата. Због тога 1936. година у Европи и

свијету представља почетак отвореног сукоба који је и довео до стварања и сукоба двије велике свјетске политичке групације и то фашистичко-нацистичке и демократско-социјалистичке политичке групације. На крају заокрета у спољној политици и Југославија се нашла у последњој политичкој групацији.

Година 1936. за Краљевину Југославију је била карактеристична и у унутрашњој и у спољној политици. Што се тиче унутрашњег стања у 1936. години оно је било оптерећено многобројним неријешеним питањима. Она се могу груписати у двије групе питања и то економски проблеми и неријешена политичка питања. Обадвије ове групе свака на свој начин посебно су се испољавала у Црној Гори током 1936. године.

Неријешена економска питања у Црној Гори истицана су и током 1936. године. Она су била разноврсна и многобројна. Навешћемо нека која су била у центру пажње интересовања током 1936. године.

Питање изградње саобраћаја, како друмског тако и железничког било је једно од крупних економских захтјева у Црној Гори. Иако је било веома актуелно оно у Црној Гори није решавано до 1936. године. Од 1918. до 1936. године у Југославији је изграђено 1600 километара жељезничких пруга уског и нормалног колосјена. Од тога у Црној Гори није изграђен ни један километар. Слично је стање било и са изградњом цеста.

Питање села било је веома карактеристично. Сеоски посјед је био доста уситњен, у више случајева неподесан за земљорадњу, лишен култивизације и модерне обраде. Сеоска домаћинства су била презадужена. Био је велики несклад између цијена пољопривредних и индустријских производа на штету првих што је тешко погађало сеоско становништво. Највећи број сеоских домаћинстава није могао да се прехране са свог посједа.

Индустрија је била неразвијена. Оно што је и било малих индустријских предузећа нијесу одговарала оновременим захтјевима и потребама тржишта.

Занатство и трговина су били уситњени и лишени оновремених технолошких достигнућа.

Услови рада радника у већини предузећа били су веома неповољни (радно вријеме, осигурање и здравствена заштита, услови рада, ниске зараде и друго).

Сва ова и друга економска питања била су у центру пажње црногорске јавности. она су се испољавала преко штампе, зборова и демонстрација и штрајкова радника. Те године било је неколико штрајкова радника и политичких затвореника.

Економска и политичка питања у Црној Гори 1936. године међусобно су била повезана. У захтјевима за њихово решавање она су се допуњавала.

Политички живот у Црној Гори током 1936. године био је веома буран. И не само то. Он је праћен и људским жртвама. И поред доношења Устава 1931. године институције шестојануарске диктатуре су и даље биле на снази. Оне су примјењиване у политичкој борби. Револуционарни покрет је био у сталном порасту и успону. Наспрам снажења покрета и његовог јавног манифестовања државни апарат му је супростављао физичку силу и

оружје. Те године у размацима убијено је 9 лица а више њих је рањено.

Крајем 1935. године и почетком 1936. Комунистички покрет и уопште револуционарни и опозициони покрет у Црној Гори био је веома снажан. Тада је у Југославији било око 3900 чланова Партије од чега преко 600 у Црној Гори и исто толико чланова СКОЈ-а. Овоме треба додати и знатан број симпатизера комунистичког покрета. Узевши у цјелини била је то велика организована политичка снага која је у свакој прилици била у стању да организује и поведе знатан број народа у политичку борбу. На челу покрета су били млади комунисти.

Комунистички студентски покрет у Црној Гори 1936. године био је веома снажан и у сталном успону. Он је био водећа револуционарна снага у Црној Гори последије откривања, ухапшења и одвођења у дубровачке казамате црногорских комуниста. У свим оним крупним политичким догађајима на програму револуционарне борбе у Црној Гори 1936. године водећу улогу су имали студенти комунисти.

Од почетка 1936. па током читаве те године у Црној Гори је политичко стање било веома динамично. Током јануара 1936. године у селу Пешцима код Берана (данашњег Иванграда) дошло је до сукоба жандарма и омладине који је обојен крвљу. Овај догађај и оно што се све последије њега дешавало хапшења и суђења био је у жижи политичког интересовања у том крају Црне Горе.

Током марта 1936. године у Црмници у селу Сеоцима дошло је до познатог крвопролића између жандармерије и народа којом приликом су два лица убијена и неколико рањено. Ово крвопролиће је изазвало велики револт не само у Црмници већ и у читавој Црној Гори.

Почетком априла 1936. године у Београду је почео генерални студентски штрајк. Другог дана штрајка црногорског студента Жарна Мариновића убио је један члан Орнаса. Убиство Мариновића, као и претходне године убиство студента Мирка Срзентића у Црној Гори је изазвало велики револт и огорчење на власт и његов апарат.

Почетком марта 1936. године у Црној Гори је дошло до откривања, хапшења и одвођења црногорских комуниста у злогласну зграду теритерапије у Дубровнику гдје су мучени. Поводом масовног хапшења, одвођења ван Црне Горе и њиховог мучења дошло је до познатих Белведерских догађаја 26. јуна 1936. године којом приликом је убијено шест лица и више њих рањено.

Белведерски догађаји спримили су југословенске оквире, политичке борбе а о њима је преко свјетске штампе била обавјештена и јавност у неким западноевропским земљама.

Од почетка 1936. године мировни омладински покрет у Југославији био је у сталном успону. Тај покрет је изазван све израженијом фашистичко-нацистичком агресијом као што је била окупација Етиопије и избијање грађанског рата у Шпанији.

У Црној Гори је Комунистичка партија водила широку и систематску акцију за заштиту етиопског народа од фашистичке агресије. Исто тако вођена је и широка акција за заштиту Републиканске Шпаније. Све ове

акције су вођене у југословенским оквирима. У шпанском грађанском рату је учествовало око 50 добровољаца из Црне Горе.

Током друге половине 1936. године у Црној Гори је вођена предизборна кампања за општинске изборе. У току предизборне кампање нарочито су били активни студенти комунисти. На тим изборима комунисти су били на листи Удружене опозиције. Они су улагали напоре да на листи удружене опозиције буду њихови кандидати. У томе су имали успјеха па су комунистички кандидати победили у Рисну, Грахову, Петровцу, Зети, Пољима Колашинским, а у низу општина за одборнике су изабрани и комунисти.

У јулско-августовском двоброју 1936. године „Пролетер“, орган Централног комитета КПЈ, објавио је уводни чланак под насловом **На општинске изборе!** Ту се КПЈ јасно определијелила „за стварање изборних споразума, за истицање заједничких платформи и заједничких кандидатских листа свих сељачких, демократских и радничких странака и групација у Југославији. Само народна слога у борби за демократизацију земље може дати жељене резултате. И у овом програмском документу КПЈ је поновила да се бори за стварање Народног фронта и за пуноправно учешће радничке класе у блоку демократије. Међутим, Партија је посебно истакла да је **за свану сарадњу у свакој конкретној прилици, а нарочито у танвој канви су општински избори.** Пред изборе се јасно определијелила за пријатељску и братску сарадњу наоко између одговорних тијела појединих политичких групација тако и између представника мјесних опозиционих групација. Партија је истакла:

„Ми желимо заједнички наступ на изборима. Самосталан иступ долази у обзир само тамо гдје ће опозиционе странке упркос свих настојања с наше стране упорно одбијати изборни споразум и гдје такав самостални иступ не би довео у питање побједу општинских снага опозиције над Југословенском радикалном заједницом.“

Међутим, партијско руководство је посебно нагласило: уколико би дошло до самосталних радничких листа, то „ни у ком случају не смије да доведе до супротстављања радништва сељаштву и другим демократским слојевима. Напротив, и у случају самосталног иступа треба по сваку цијену успоставити **изборну сарадњу** са другим опозиционим странкама путем зборована и других видова пропаганде против ЈРЗ-е.“

Руководство КПЈ је позвало народ у изборну борбу под паролом **За хлеб, мир и слободу! За побједу народа над фашизмом!** Овим су дата јасна одређења КПЈ и за унутрашњу и за спољну политику југословенске државе.

Полазећи од оваквих одређења, партијско руководство је захтијевало од свог чланства брзу и велику политичку активизацију, што је значило да се на вријеме изабери у свим мјестима, гдје је то било могуће, изборни одбори на бази јединства, који ће окупљати различите радничке организације, развити агитацију, успоставити везу са другим опозиционим групацијама и повезати се са сусједним мјестима. Посебно је истицан значај повезаности града и села и свих друштвених слојева који су се залагали за демократизацију земље.

Током 1936. године политички живот у Црној Гори био је веома динамичан. Те године је у Црној Гори дошао до изражаја рад три основне политичке групације, и то: КПЈ, грађанских политичких групација повезаних преко Удружене опозиције и стварање и рад владајуће партије – Југословенске радикалне заједнице. Уочи предизборне кампање дошло је до повезивања КПЈ и грађанских политичких групација преко Удружене опозиције у политичкој борби против владајуће партије – Југословенске радикалне заједнице. Дакле, на новембарске општинске изборе 1936. године у Црној Гори изашле су двије основне велике политичке групације – Јереза и Удружена опозиција.

Положај КПЈ у Црној Гори 1936. године био је веома сложен и тежак. Почетком марта 1936. године дошло је до откривања илегалних комунистичких организација и хапшења њиховог чланства. Масовна хапшења комуниста и њихово мучење у добровачком затвору изазвали су велико огорчење и револт код демократске јавности у Црној Гори. Долазило је и до отворених сукоба са полицијским и жандармеријским органима, канво је било и крвопролиће у Црмници. Захваљујући неуморном залагању тада водећих комуниста у Црној Гори Николе Лекића, Блажа Јовановића и других, уз свестрани политички рад студената комуниста, дошло је до познатих белведерских демонстрација које су југословенској владајућој буржоазији јасно дале до знања да се Црна Гора никада неће помирити са њеном унутрашњом и спољном политиком. Од тада па до априлског рата опозициони покрет у Црној Гори био је у сталном порасту. Његова снага, па и утицај Комунистичке партије у Црној Гор, нијесу се огледали у бројности организованих припадника, већ у организационој способности у мобилисању свих друштвених слојева у датој ситуацији.

Указом Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије расписани су општински избори у Зетској бановини за 22. новембар 1936. године. Током друге половине те године у Црној Гори је отпочела предизборна активност.

У току предизборне активности КПЈ у Црној Гори је била у неравноправном положају – и у односу на друге грађанске политичке групације и у односу на ЈРЗ-у. Она је била забрањена. Налазећи се у таквом положају, она није имала своје легалне штампе, нити је могла имати јавне предизборне прогласе и организовати зборове. Њене активности биле су стално под присмотром полицијских и жандармеријских органа. Један број њих у току предизборне кампање налажио се у затворима.

Као посљедица откривања, хапшења и држања похапшених пред иследним полицијским органима, као и емигрирања око тридесетак комуниста (без одобрења Покрајинског руководства КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију) у Албанију, дошло је и до првих отворених неслагања у комунистичком покрету у Црној Гори. Ово ће довести и до искључивања једног броја комуниста из КПЈ.

Откривање илегалних комунистичких организација и хапшење њиховог чланства, емигрирање, пасивизирање неких организација, као и једног броја комуниста последице затварања (од којих су неки и отпали од Партије и

уопште од револуционарног покрета), као и настала неслагања – свакако су утицали и на предизборну активност КПЈ у Црној Гори 1936. године.

Оно што је посебно карактеристично за КПЈ у Црној Гори на општинским изборима јесте то што је студентски покрет у Црној Гори био водећа комунистичка снага. Студенти комунисти су играли главну улогу у комунистичкој предизборној кампањи. У Црној Гори је било тешко, скоро немогуће одвојити партијски од омладинског рада, посебно студентског политичког рада.

У једном партијском извјештају из тог периода пише да је „у Црној Гори тешко одвојити Партију од омладине. Примјер су општински избори гдје омладина под тим именом преговара и са другим политичким групацијама и истиче кандидате. Истицање кандидата врши се тако да се траже најпогодније личности из опозиције које до сада нијесу припадале разноврсним диктаторским странкама. Они су обично федералисти или љевичари. У извјесним општинама организују се сеоски скупови на којима се дискутује о кандидатима и изаберу се делегати који са представницима других села исте општине врше иступање кандидата.“

Поводом општинских избора преко 200 црногорских студената са Београдског универзитета, међу којима су били и бројни комунисти, као и 16 других опозиционара и комуниста који су живјели у Београду, потписали су и издали проглас под насловом **Црногорска омладина свом народу**. Њиме су све демократске групације у Црној Гори без обзира на партијске разлике, позване да се уједине у политичкој борби против политичке владајуће југословенске буржоазије.

Предизборна активност у Црној Гори била је веома жива. На листама Удружене опозиције, тамо гдје је то било могуће, истицани су и угледни комунисти у општинама.

Котор
23. XI 1987.